

SOMOGYI ERIKA

LENGYELORSZÁG – MAGYARORSZÁG 1920.

(ADALÉKOK A PILSUDSKI-RENDSZER MAGYAR KAPCSOLATAIHOZ
AZ 1920. ÉVI LENGYEL-SZOVJET-OROSZ HÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN)

1920 áprilisában – részben az antant erők biztatására – a Pilsudski irányította lengyel hadsereg a szovjetellenes intervenció harmadik hullámában támadást intézett Szovjet-Oroszország ellen. A fő támadó hadműveletet mintegy másfél éves előkészület vezette be. Az 1919-es kezdeti hadmozdulatokat Pilsudski az "exportált forradalom" megelőzése ürügyén rendelte el, így próbálván leplezni a Lengyelország "történeti határainak" visszaállítására irányuló törekvéseket.¹ 1919–20-ban a sorozatos szovjet-orosz békeajánlatokat figyelmen kívül hagyva – etnikai elvekre való tekintet nélkül – jelentősen kitolták a lengyel határt keleti irányban: 1920. május 7-én elfoglalták Kijevet is. A lengyel intervenciók csapatoknak sikerült kihasználniuk, hogy Szovjet-Oroszország legütőképesebb erői délen és Távol-Keleten folytattak harcokat.

Ez idő tájt Magyarországon az ellenforradalmi korszak vezető katonai köreinek egyik fő törekvése a magyar hadsereg újrafelfegyverzése, szervezeti megerősítése volt a legfőbb külpolitikai célkitűzéssel, a területi revízióval összhangban. A diplomáciai és a katonai vezetés megpróbált minden kínálkozó alkalmat megragadni a trianoni békefeltételek enyhítésére, illetve 1920. június 4. után azok katonai korlátozó intézkedéseinek kijátszására, a burkolt hadseregfejlesztésére.

A Horthy-korszak első esztendeiben a nemzeti hadsereg fejlesztése és a területi revízió kettős céljának megvalósítására legkedvezőbb lehetőségnek a Trianon évében zajló lengyel-szovjet-orosz háború tűnt a magyar reakciós körök számára. Lengyelországban egy olyan lehetséges potenciális szövetségest láttak, melynek nem volt érdekellentéte Horthy-Magyarországgal – szemben a Monarchia más utódállamaival, s melynek gazdaságilag előnyös lett volna a lengyel-magyar közös határ visszaállítása. A lengyel intervenciók hadseregnek a bolsevizmus ellen nyújtandó magyar katonai segítség pedig alkalmas "gesztusnak" tűnt az antant (főként Franciaország) megnyerésére, a békefeltételek enyhítésére. Ugyanakkor a magyar hadsereg megerősítésére is megfelelőnek mutatkozott és egybe lehetett volna kapcsolni a "cseh akcióval", azaz a Felvidék vagy annak egy része, esetleg Kárpátalja visszaszerzésével.

Kevéssé ismertek Horthy-Magyarország diplomáciai és katonai erőfeszítései, propagandája antant (francia) és lengyel körökben a háborúba való bekapcsolódással, részvétellel kapcsolatban. Ezek és a háborús magyar-lengyel együttműködés feldolgozása után e rövid tanulmány néhány további adattal szolgál elsősorban a magyar segítségnyújtás azon területéhez, mely kapcsán, ürügyén a magyar hadsereg is hozzájutott idegen eredetű lőszerhez, municióhoz.²

A magyar katonai (és gazdasági) segítség legjelentősebb terepuma a Lengyelországnak való lőszergyártás- illetve szállítás volt. Ennek előzményei még 1918 végére nyúlnak vissza. Lényegében már a független Lengyelország újjászületésével kezdetét vette a Pilsudski-rendszer szovjetellenes háborús készülődése. Nyomban megindultak a magyar kormánykörökkel való tárgyalások is, melyek eredményeként a szervezkedő lengyel hadsereg megsegítése, municióval való ellátása 1919 elején elkezdődött.

Egy 1919. január 22-én keltezett, Varsóból a magyar vezérkari főnökhöz beérkezett jelentés értelmében "Lengyelország területén bevezették az általános védkötelezettséget. Lázás készülődés észlelhető. Egy lengyel bizottság Magyarországra utazott, hogy ott a Mackensen hadseregtől elvett lőszer egy részét átvegye és kiszállítsa."³

A Magyarországi Tanácsköztársaság alatt hivatalos kapcsolat nem állt fenn Lengyelország és Magyarország között. A Lengyelországgal szemben álló galíciai ukrán kormány azonban megkísérelte felvenni a kapcsolatot a Magyarországi Tanácsköztársasággal 1919 áprilisában. Miután a felvidéki hadjárat során a magyar Vörös Hadsereg csapatai elérték Eperjest, a lengyel katonaság felvonult a csehszlovák határon, és elterjedt annak a híre, hogy a lengyel hadvezetés meg akarja szállni a Szepességet.

1919 késő ősztől a lengyel–magyar kapcsolat új szakaszba lépett. Számos eddig még publikálatlan dokumentum, valamint egy összegző kimutatás igazolja, hogy a magyar kormány nem csupán az I. világháborús elfekvő készleteket engedte át, hanem gyártott is hadianyagot a lengyel hadsereg részére.⁴

A Lengyelországnak való lőszergyártás címén előállított municióból jutott a magyar hadseregnek is. De a magyar hadsereg újrafelfegyverzése érdekében sor került a békeszerződés további kijátszására is a lőszer szállítások kapcsán. A magyar hadsereg idegen hadianyagból való részesedése szorosan összefüggött azzal, hogy magyar részről szorgalmazták a lengyel hadsereg utánpótlásának tranzitforgalmát Magyarországon keresztül. A magyar kormánykörök – a hazai lőszergyártáson és annak kiszállításán túl – már magával azzal is támogatták a lengyel hadsereget, hogy (Csehszlovákiával ellentétben) engedélyezték az idegen hadianyagszállítások Magyarországi területén át történő lebonyolítását.

1920. június 1-én Horthynál tartott titkos tárgyaláson magas rangú katonatisztek és külügyi tisztviselők fektették le egy szorosabb magyar–lengyel szövetség létesítésének alapelveit. A megbeszélésről készült feljegyzés szerint "a lengyelektől elsősorban azt kell kérnünk, hogy a magyar hadsereg felfegyverzését tőlük telhetőleg segítsék elő, amennyiben látszólag nekik szánt szállításokat nekünk átengedjenek".⁵ A tanácskozáson gróf Csekonics Iván, a varsói magyar követ kijelentette, e terv kivitelezése nagy valószínűséggel nem fog nehézségekbe ütközni. Csekonics Varsóban – immár Pilsudski tudtával és utasítására – tárgyalt is a lengyel vezérkari főnökkel, Sonskowski tábornokkal. Megbeszélésükön Csekonics jelezte, Magyarországnak leginkább hadi felszerelésre van szüksége: ehhez hozzájuthatnának a magyar csapatok, ha Lengyelország olaszországi megrendeléseit, illetve azoknak egy részét átengedné. Sosnkowski biztosította a magyar kormány

varsói képviselőjét, Lengyelország segíti, amennyire csak lehetséges, Magyarország újrafelfegyverzését.⁶

A magyar diplomácia puhatolódzások után katonai szakértők folytatták az előbbiekre vonatkozó tárgyalásokat: Dormándy Géza alezredes, a későbbiekben pedig Takách-Tolvai József ezredes. A lengyel katonai vezetés (Sosnkowski) ezeken a megbeszéléseken is készségesnek mutatkozott a közvetítésre, az együttműködésre, mely azért volt kívánatos, hogy "az olaszok ne legyenek exponálva, hogy az anyag biztosabban jöhessen és végül, hogy ne legyünk... szűk keretbe szorítva" a hadianyagbeszerzést illetően.⁷

1920. június 12-én az "olaszországi szállítmányoknak lengyel szállítmányokhoz kapcsolását lengyelek elvileg megígérték". Egyelőre "ellenszolgáltatásul szállítmányaik gyors továbbítását kéri Magyarországon át".⁸ A Dormándynak küldött kiegészítő utasítások értelmében az "olaszországi anyagokat részünkre is lengyelek vegyék meg... Fizetést lengyelek mi részünkért is közvetlenül olaszoknak eszközöljék."⁹

Dormándy alezredes június 22-i jelentése szerint létrejött az elvi megállapodás a lengyel katonai körökkel az olaszországi vásárlások, szállítások kérdésében. A megbeszélések eredményeként: "1./ A lengyelek hajlandók számunkra hadianyagot Olaszországban oly módon vásárolni, hogy az kifelé teljesen mint lengyel vásárlás szerepeljen. 2./ A vásárolandó cikkek jegyzékét kérték... itt Varsóban... 3./ Amennyiben az olaszokkal egyáltalában tárgyalni kellene, hogy az anyag egy része Magyarországon maradjon, akkor azt a lengyelek vállalták magukra... 6./ A magyar anyag lekapcsolása és átvétele magyar területen történhetik. 7./ A magyarországi rendeltetéssel bíró vagonok nem lesznek külön megjelölve, hanem csak számaik lesznek táviratilag a budapesti lengyel megbízottal közölve, ki aztán velünk egyetértőleg azok lekapcsolása iránt intézkedik."¹⁰

A vezérkari főnökség július 7-én Takách-Tolvai ezredesnek küldött utasításai értelmében kívánatosabb lenne olasz helyett lengyel vonatkiséret, melyben magyarok is részt vehetnének, "Külsőleg természetesen csak lengyelként". "A magyar anyag lekapcsolása és átvétele a vagonok számainak előzetes bejelentése alapján magyar területen, lehetőleg Budapest elérése előtt történjék." Közlebbi értesítéseket kell szerezni az antant-ellenőrzésről: "kiterjed-e az egyes vagonok tartalmának átvizsgálására is". "A közvetlen Bologna-Varsói kocsik magyar területen való kiürítésük után lőszerrel lesznek megrakva, mégpedig nem Csepelen, hanem egy félreeső állomáson, esetleg több helyen. – Az elszámolás részünkről közvetlen a lengyelekkel történik... Mint rekompensáció elsősorban a már folyamatban lévő lőszer szállítás, a Lebel puskatáruk és a megkezdett fegyvergyártás (pisztolyok) szerepelnek."¹¹

A szállítmányok a "Lux" fedőnevet kapták. Tervezett útvonaluk Ausztriából jövet Bruck-Királyhida, Lajtaújfalu, Ébenfurt, Savanyúkút, Gyanafalva-Győr-Budapest-Szolnok-Berettyóújfalu, végül Románián át Lengyelország területe. Az osztrák bojkottra való tekintettel azonban júliusban módosították a szállítás útvonalát: Jugoszlávián át Temesvár-Szeged, illetve Arad-Békéscsaba irányában.¹²

Ily módon a lengyel kormány Olaszországtól annyi hadianyagot vásárolt, amelyből a magyar hadseregnek is jutott körülbelül 150 vagonnyi mennyiség.¹³

Taróczy Nándor honvéd altábornagy 1938-ban, a vezérkari főnökségnek írt feljegyzéseiben arról számolt be, milyen szerepet vállalt a lengyel hadseregnek szánt lőszer magyar területen való átszállítása érdekében. E dokumentumban utalás történik arra is, hogy olasz katonai körökben támogatták a magyar hadsereg részesedését a lengyeleknek szállított idegen hadianyagokból.

Taróczy 1919–1922. években Bécsben a magyar vezérkari főnökség nyilvántartó irodájában tevékenykedett. Munkája során szoros kapcsolatot épített ki a bécsi lengyel katonai attaséval és annak helyettesével. (Taróczy összeállította a varsói vezérkar II. osztálya által igényelt jelentéseket, viszonzásképpen értékes, tájékoztató lengyel híryananyagokkal látták el.) "A hazánk részéről Lengyelországnak 1920-ban nyújtott lőszer szállítási segélynek... én voltam a kezdeményezője" – emlékezik Taróczy. "1920-as hadjáratuk legkritikusabb idejében hozzám fordultak a Magyarországon való lőszer átszállítás kieszközölése végett." A bécsi lengyel katonai attasé helyettese "már előzőleg többször panaszkodott nálam, hogy a csehkel hadianyag átszállítás miatt kellemetlen surlódások fordulnak elő... Egy napon Pöscheck tábornok-intendáns láthatólag izgatottan azzal állított be a katonai-attasé-irodába, hogy a kislengyelországi (galíciai) frontszakaszon a helyzet kiéleződő lőszerhiány miatt mindinkább kritikus lesz, és hogy ennek dacára a wieni cseh követ Pöscheck közbenjárására kategorikusan kijelentette, hogy az ő kormánya lőszer csehszlovák területen át Lengyelországba nem enged semmi szín alatt. Azonkívül – folytatá Pöscheck – a helyzetet nagyon komplikálja még az is, hogy a hirtlenbergi lőszergyár kapuit a munkástanácsok tartják megszállva és ezek kijelentették, hogy Lengyelország céljaira egyetlen patront sem engednek át, azaz ki a gyárból. Erre én Pöscheck tábornok-intendánsnak felajánlottam közbenjárásomat a magyar kir. kormánynál." Válaszképpen Varsó felhatalmazta Pöschecket, hogy "tegye meg haladéktalanul 42 millió patronnak a hirtlenbergi gyárból Magyarországon keresztül való átszállítására szükséges intézkedéseket. Én... rögtön sürgönyöztem... és jelentettem, hogy Lengyelország Pöscheck Eduárd tábornok-intendáns útján engem kért fel arra, hogy a magyar kir. kormánynál a lengyel hadsereg céljaira szolgáló lőszernek Ausztriából Magyarország területén való szállítására az engedélyt kieszközöljem..."

"A lengyeleknek nyújtott segély tekintetében még tovább is mentem" – folytatja Taróczy. "Pöscheck kérelmére a hirtlenbergi lőszergyár akkori vezérigazgatójához... mentem, akit jól ismertem, és közbenjártam nála a lengyelek lőszerügyének minél gyorsabb lebonyolítása érdekében és ez alkalommal mindjárt tudomására hoztam a magyar királyi kormány hozzájárulását a lengyel lőszernek a mi területünkön való átszállításához..."¹⁴ Ez utóbbihoz azonban szükséges volt a hivatalos antant és osztrák körök hozzájárulása is. Ezért Taróczy felkereste Armana olasz tüzérezredest, aki az antant bécsi katonai meghatalmazottjának lőszerellenőrző bizottságát vezette. "Azt mondta, hogyha őtöle függne, ő magyar területre bármennyi lőszer átengedne, még abban az esetben is, ha biztosan tudná, hogy a kérdéses lőszer nem lesz Lengyelországba továbbítva, hanem Magyarországon

marad, mert Olaszország legégetőbb érdeke, hogy Jugoszlávia hátában egy minél erősebben felfegyverzett Magyarország legyen (kiemelés tőlem – S. E.). Azonban nem ő rajta múlik egyedül, mivel az ő francia és angol kollegái, és különösen francia, minden üggyel szemben, amely Magyarországot illeti, nagyon bizalmatlanul viseltetnek... Azonban tekintve azt, hogy a lengyel hadseregnek a vörös bolsevik hadak elleni megsegítéséről van szó, reméli, hogy még az akadémikusodó francia kolléga sem fogja hozzájárulását megvonni...”¹⁵

A háborús municiószállítások mellett felmerült magyar csapatok Lengyelországba való kiküldésének a terve is. A tényleges katonai részvétel azonban a lőszergyártásnál, illetve szállításnál is jobban sértette a trianoni békeszerződés előírásait, fokozottabban veszélyeztette a párizsi békerendszert, a környező államokat és mint azok szövetségesét, az antantot (Franciaországot) is. Végülis az utóbbiak ellenállásán bukott meg ez a terv – a magyar diplomáciai és katonai erőfeszítések ellenére, bár egyes lengyel körök szorgalmazták a magyar katonai részvételt. A tényleges magyar katonai segítségnek így azoknak a katonatiszteknek a tevékenységére kellett korlátozódnia, akik a Lengyelországban 1918-ban felállított magyar hadifogoly-fogadóállomásokon működtek.

Az ellenforradalmi magyar kormány – külpolitikai szövetségest keresve – még a lengyel–szovjet–orosz békekötés után, 1921-ben is igyekezett bevonni a lengyel vezetést a Csehszlovákia ellen kidolgozott hadműveletek végrehajtásába – eredménytelenül. Lengyelország a területi revízióban csak a lengyel–magyar közös határ erejéig lehetett érdekelt (a trianoni békeszerződést sohasem ismerte el), de ezt is alárendelte szovjet–orosz ellenségének. Ez pedig a tradicionális magyar–lengyel barátság hangoztatásával és Horthy-Magyarország – önzetlennek nem éppen mondható – háborús "segítőkézségével" sem bizonyult elégnek ahhoz, hogy a lengyel kormány üres, formális ígéreteken kívül nyíltan és messzemenően elkötelezze magát az első világháborús vesztes Magyarország külpolitikája mellett. Varsó elzárkózott a katonai konvenció megkötésétől is, aminek célját, tartalmát az 1920. június 1-én Horthynál tartott tanácskozáson fektették le egy egyezménytervezetben.¹⁶ Téves a szakirodalomban néhány helyen megtalálható állítás, miszerint 1920. júniusának közepén sor került volna ennek létrehozatalára. Ilyen, ezt igazoló, vagy erre utaló dokumentum nem maradt fenn. A források ugyanakkor azt igazolják, hogy bár a lengyel–magyar tárgyalásokon továbbra is napirenden szerepelt ez a kérdés, ennek ellenére még június második felében és a későbbiekben is a magyar kormány sikertelenül próbálkozott a katonai egyezmény megkötésével.¹⁷ A szovjetellenes intervenció kapcsán a lengyel–magyar kapcsolatok megélénkülése főként a lengyelek kényszerhelyzetének, valamint az átmeneti francia–magyar közeledésnek¹⁸ tudható be.

1920. szeptember 15-én a lengyel hadseregfőparancsnokságon a következő, alapjaiban reális összefoglaló értékelés született Magyarország katonapolitikai helyzetéről. "A magyar politika fő célja, eddig is és a jövőben is... országának területi integritását helyreállítani. Hogy ezt elérhesse, Magyarország azon van, hogy összes politikai "á tout"-ját kijátsza, majd Franciaország segélyével, majd Angliára vagy Lengyelországra támaszkodva, hogy ezek lehetővé tegyék neki, hogy

jelenlegi európai eseményekben némileg szerepet játszhatson. Ez bizonyos mértékben megengedné neki, hogy katonai erejét, amely a békefeltételek által le lett szállítva, gyarapítsa, hogy határait kijavítsa, akár a béke revíziója útján, akár egy elsősorban Csehország ellen irányított háború által.

Éppenezért ajánlotta fel Magyarország azon veszedelmes időpontban támogató erejét a Kárpátok védelmére. Arra számítottak, hogy ha már egyszer sikerült nekik Ruszka-Krajnát (Kárpát-Ukrajnát – S.E.) megszállni, képesek lesznek ezt a területet maguknak megtartani, ez ezen esetben lekötelezett entente elnézésével számítván és ha másképp el nem érhető volna, esetleg egy Csehország ellen indítandó háborútól sem rettenve vissza. Egy ilyen konfliktus valószínűségét tartván szem előtt, Magyarország azon volt, hogy hátát fedezze, még pedig azért, hogy Romániával lépett érintkezésbe... Az ezen lépés által leginkább fenyegetett Cseh-Szlovákországra erre azzal felelt, hogy Romániával és SHS-sel egy Magyarország ellen irányított konvenciót létesített.

Az entente, s főleg Franciaország Magyarország ajánlatát nem fogadta el, mert belátta, hogy ebből, ha támogatta volna, új közép-európai konfliktusok keletkeztek volna, amelyeknek következménye egy új háború lett volna.

De amellett, hogy minden igyekezetüket és reményüket az entente támogatására helyezik, a magyarok politikájuk fő biztosítékául a Németországgal való jóviszony ápolását tekintik, ami azonban Lengyelországhoz való viszonyukon semmit sem változtat, mert ez a kölcsönös rokonszenv alapul...¹⁹

Lengyelország – mint láthattuk – segítette a magyar ellenforradalmi hadsereg idegen municióhoz való hozzájutását, de politikai és gazdasági érkei következtében "magyarbarát" politikáját végsősoron alárendelte a francia külpolitikának és a Monarchia utódállamaival folytatott jóviszonynak.

JEGYZETEK

1. J. Pilsudski: 1920. Budapest, 1934, 133–138.
2. *Somogyi Erika*: Magyarország részvételi kísérlete az 1920. évi lengyel–szovjet–oros háborúban (Adalékok a magyar–lengyel diplomáciai kapcsolatok történetéhez 1919–1921.) in: Történelmi Szemle, megjelenés alatt. Erről lásd még: *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Budapest, 1969.; *Kovács Endre*: Magyar–lengyel kapcsolatok a két világháború között. Budapest, 1971.; *L. Nagy Zsuzsa*: A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919. Budapest, 1965.; *Nemes Dező*: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921. Budapest, 1962.
3. Hadtörténelmi Intézet Levéltára (továbbiakban: HIL). A Magyar Hazatérés V vezetője. Varsó. 8. dob. Heti jelentések (Fritz Pál százados 2. számú jelentése)
4. Ezeket a dokumentumokat lásd: *Somogyi Erika*, i.m.
5. Országos Levéltár (továbbiakban: OL). KÜM res. pol. 1920–17–121.
6. Csekonics 1920. június 26-i jelentése Teleki Pál külügyminiszternek; in: Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. Edited by Francis Deák, Dezső Ujváry. Vol. I. 1919–1920. Budapest, 1939, 400.

7. A vezérkari főnökség utasításai Dormándy alezredes számára: 1920. június 18. HIL VKF 1.oszt. 1920. 21.dob. 14 720.sz.
8. Dormándy 1920. június 12-i távirata a vezérkari főnöknek. HIL V KF 1.oszt. 1920. 20.dob. 14 656.sz.
9. Kiegészítő utasítások Dormándy alezredesnek: 1920. június 25. HIL VKF 1. oszt. 1920. 21.dob. 14 942.sz.
10. Dormándy alezredes 1920. június 22-i jelentése a vezérkari főnöknek. Uo.
11. A vezérkari főnökség utasításai Takách-Tolvay József ezredes részére: 1920 július 7. Uo.
12. A "Lux-szállítmányokról" a magyar királyi katonai szállításvezetőség a V KF-nek: 1920. június 28. HIL VKF 1.o szt. 1920. 22.dob. 15 053.sz.
13. HIL VKF 1.oszt. 1920. 20.dob. 14 656.sz. Erről lásd még: *Godó Ágnes: A Horthy-rendszer kalandor háborús tervei 1919–1920.*, in: *Hadtörténeti Közlemények*, 1961. 1.sz. 124.
14. Taróczy Nándor magyar királyi ny. áll. honvéd altábornagy 1938. február 28-án készített feljegyzése a VKF számára. HIL VKF eln. 2.oszt. 1938. 5. dob. 14 833.sz.
15. Uo.
16. OL KÜM i.n. Közli: *Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyar arországon 1919–1921.* (Szerk. és a bev. tan. írta: *Nemes Dezsd*). Budapest, 1953. 397.
17. Ezt igazolja többek között az a jelentés is, amit Dormándy Géza küldött a vezérkar főnökének 1920. június 21-én, és amely Sosnkowski, valamint Dormándy és Csakonics tárgyalásairól számol be. HIL VKF 1.oszt. 1920. 21. dob. 14942.sz.
18. Erről lásd: *Ormos Mária: Francia–magyar tárgyalások 1920-ban*; in: *Századok*, 1975, 5-6.sz.
19. A lengyel hadsereg-főparancsnokság bírálata Magyarország katonapolitikai helyzetéről. 1920. szeptember 15. HI LVKF 2.oszt. 1920. 31.dob. 24 641.sz.